

رف و طاقچه بهره یافته اند. در ضلع شرقی، دسترسی به اتاق های جانبی و خدماتی فراهم شده که در پلان مسجد مشهود است. دو محراب مسجد که باعث شهرت مسجد شده است، در ضلع قبله با فاصله حدود سه متر نمایان است؛ محراب ها و ساختار کلی امروزین مسجد کاملاً ساخت دوره معاصر است. همچنین مسجد دارای سرویس بهداشتی و یک حیاط خلوت است که در پشت ضلع قبله واقع شده و جزو عرصه مسجد محسوب می گردد. پوشش مسجد از نوع شیروانی چند جهت بوده و دارای ورق کوبی است که همگی در دوره معاصر صورت گرفته است.

۴ بنای آب انبار

استقرار هم تراز ورودی آب انبار (متعلق به عصر صفویه و مقارن با دوره شاه عباس) با پیش ورودی مسجد بسیار قابل توجه است. طاق نمای ورودی بنا متشکل از یک پیش طاق و یک نیم کار است که در تزیینات آن ترکیبی از کاشی هفت رنگ و آجر مشاهده می شود. اشعار مرتبط با آب، بر پیش طاق با کاشی خشتی نصب شده است. مسیر دسترسی به پاشیر هم رشته پلکانی است با پوشش طاق آهنگ که به محل برداشت آب منتهی می شود. دسترسی میرآب به مخزن از پشت مسجد (ضلع جنوبی) فراهم شده است. طاق مخزن آب انبار با توجه به زیر سطحی بودن آن، از نوع طاق آهنگ با چیدمان ترکیبی ضربی و رومی است. داغ تراز ورودی آب، از مسیر آب پایین خیابان همچنان بر بدنه مخزن آب انبار دیده می شود. فضای مخزن در ابعاد حدودی ۱۰ در ۸ متر نشان از حجم بالای ذخیره و حجم مصرف آب شرب این منطقه است. همچنین به دلیل وجود سرب در کف مخزن، برای جلوگیری از خطرات زیست محیطی، آن را با خاک پر کرده اند. گمان می رود این آب انبار یکی از مهمترین منابع ذخیره آب «چشمه گیلان» در گذشته باشد.

۴ نوع مالکیت

همان طور که گفته شد در سال ۱۲۵۳ هجری قمری میرزا علی اصغر الحسینی مسجد «رباط» را با انضمام دو باب دکان متصل به مسجد وقف کرده است. پرونده این موقوفه در سال ۱۳۲۰ در اداره اوقاف مشهد تشکیل شده است. آب انبار در دوره صفویه، متعلق به اولاد میرزا علی اصغر الحسینی بوده است. تولیت مسجد نیز بعد از فوت واقف به فرزندان ذکور ارشد تفویض گردیده است.

۴ ویژگی های خاص اثر

ارزش محله ای و منطقه ای بنا در نگاه زائران و مجاوران بسیار بالاست. این اثر همچنین تنها مسجد شهر مشهد است که دو محراب هم جهت دارد. از سوی دیگر، مسجد بر روی یک آب انبار متعلق به دوره صفویه ساخته شده است که نمونه دیگری برایش نداریم. این بنا همچنین دارای کتیبه های احداثی و سنگی با مضمون وقف نامه است که علاوه بر قدمت، کارکرد آن را نیز توضیح می دهند. همچنین کف و جداره آب انبار با ملات آهکی ایزوله شده است که هوشمندی سازندگان آن را نشان می دهد.

۴ نوع بهره برداری قبلی و فعلی

مسجد که در سال ۱۳۴۲ خورشیدی به طور مفصل بازسازی شده است، همچنان با کاربری قبلی خود در حال فعالیت است. این مسجد و آب انبار به مدت ۱۸۳ سال، جزئی از هویت کالبدی و معنوی محور پایین خیابان بوده است. از طرفی حضور امروزین بنا در محل تلاقی دو شاهراه مهم بر اعتبار حضور کالبدی آن می افزاید، به خصوص که نوع کاربری بنا و قدمتش ارزش های معنوی و شهرشناختی بسیاری برای یافت پیرامون حرم مطهر به همراه داشته و دارد. از دکان های نام برده شده در وقف نامه هم یکی تخریب و دیگری در محل ورودی آب انبار قرار دارد. در حال حاضر ورودی آب انبار و رشته پلکان با وسایل اضافی همین مغازه مسدود شده است. مخزن آب انبار هم به دلیل مسدود شدن مسیر قنات، خالی است.

هر هفته یک اثر

آب انبار و مسجد «حوض معجدار»

میراث مدفون

شعبان شریف- آب انبار و مسجد «حوض معجدار» یکی دیگر از بناهای ثبتی منطقه ثامن است که در یک سال و نیم اخیر محل مناقشات زیادی بوده است. این بنا که در مسیر احداث شارستان رضوی- به عنوان یکی از پروژه های حیاتی شهرداری- قرار دارد، در اسفند دو سال پیش و به دنبال بالا گرفتن اختلافات میراث فرهنگی و شهرداری به ثبت ملی رسید. اعتراض شهرداری به ثبت این بنا- که در ست نیز هست- پس از تغییرات مسیر شارستان در نقشه اولیه طرح و نهایی شدن مراحل اجرای آن بود و از سویی میراث فرهنگی، این بنا را دارای وجوه هویتی و تاریخی معرفی می کرد و تأکید داشت که باید حفظ شود. در این گزارش قصد درک گشایی و جوه این اختلاف را نداریم و به دنبال پیدا کردن مقصر هم نیستیم، فقط به معرفی مسجد «حوض معجدار» و آب انبارش اکتفا می کنیم؛ معرفی بنایی که زیبایی های خاص خودش را دارد. مسجد «حوض معجدار» در حاشیه خیابان نواب صفوی و جنب نواب صفوی ۹ در تاریخ ۱۳۹۴/۱۲/۰۱ با شماره ۳۱۴۳۵ به ثبت رسید و یکی از آثار ملی کشورمان شد. در جوار این مسجد، یک آب انبار قرار گرفته که آن هم به ثبت ملی رسیده است.

۴ تاریخچه و وجه تسمیه

مدرس رضوی و همکاران در سال ۱۳۱۳ شمسی، در گزارشی با نام «مکتب شاهپور» درباره این مسجد نوشته اند: «این مسجد از ابنیه دوره صفویه شمرده شده و روی آب انباری نزدیک به دروازه نائین خیابان در ضلع جنوبی خیابان صفوی واقع می باشد. همچنین کتیبه ای به خط ثلث بر آزاره ایوان این مسجد به خط علیرضا عباسی نوشته شده که حاکی از این است که در عهد شاه عباس ثانی، به امر خواجه بیک وزیر بنا شده است.»

همچنین در سال ۱۲۵۳ قمری میرزا علی اصغر الحسینی، فرزند مرحوم جمال الدین الحسینی، یک مسجد به علاوه دو دکان متصل به مسجد را در حاشیه خیابان سفلی (پایین خیابان) وقف اولاد کردند. قابل ذکر است در قسمت زیرین بنای این مسجد، یک آب انبار قرار دارد که در ازمنه گذشته، تنها منبع تأمین آب شرب تمام اهالی خیابان سفلی بوده است. این مسجد در ۱۸۳ سال قبل، زمانی که محمدشاه قاجار عازم تصرف هرات بود، وقف گردیده است و در برهه های زمانی مختلف به سه نام شهرت یافته است؛ زمانی مسجد «رباط» بوده، زمانی مسجد «حوض معجدار» و امروز مسجد «صاحب الزمان (عج)». به دلیل وجود نام مبارک امام زمان (عج) بر روی کتیبه ای به تاریخ ۱۲۷۴ قمری می توان گفت که نام «صاحب الزمان» بر روی این مسجد موثق تر است. میرزا علی اصغر الحسینی (واقف)، فرزند حاج شیخ جمال الدین، پس از فوت پدر از اصفهان به مشهد عزیمت می کند و مجاور

حرم مطهر می شود. منزل مسکونی میرزا علی اصغر الحسینی در حاشیه خیابان سفلی (پایین خیابان) روبه روی مسجد «صدرا» قرار دارد. ذکر شده است. او با نیت انجام باقیات و صالحات، اقدام به ساخت بنای یک مسجد و دو دکان متصل به مسجد برای تأمین هزینه های یومیه مسجد می کند و بنای مسجد را بر روی یک آب انبار بزرگ و منحصر به فرد بنا می کند. هدف بانی از ساخت مسجد «رباط» و همان طور که از معنی کلمه «رباط» مستفاد می شود، ایجاد استراحت گاه است برای رفاه و آرامش نمازگزارانی که زائرین امام رضا (ع) هستند. از سویی دیگر می خواهد آب شرب اهالی محل نیز از طریق آب انبار مسجد تأمین شود. در ازمنه بعدی برای سهولت دسترسی نمازگزاران، حوض آبی در جلوی درب ورودی مسجد ساخته می شود که دائماً توسط خیرین از آب انبار مسجد پر می شده است. در جلوی حیاط مسجد همچنین حصاری برای تطهیر آب حوض مسجد وجود داشته است که همین موارد، مسجد را به نام «حوض معجدار» معروف می کند.

۴ ویژگی های معماری

بنای مسجد به لحاظ قرار گرفتن روی مخزن یک آب انبار از ویژگی خاصی برخوردار است؛ این ویژگی نه تنها باعث تنظیم شرایط دمایی مسجد در فصول مختلف می شود، بلکه باعث ایجاد شرایطی برای در مواقع لرزش های دینامیکی و استاتیکی بر پیکره بنا می شود. به عبارت دیگر در زمان آلودگی آب انبار، توان میراگری در این بنا بسیار بالاست. حضور بنادر کنار شاهراه اصلی (پایین خیابان) باعث استقرار یک پیش ورودی مهم برای بنا شده که در حد فاصل شبستان و معبر پیاده واقع شده است. دسترسی این پیش ورودی از طریق سه درب اصلی با مسجد برقرار است. فضای اصلی مسجد پس از پیش ورودی به کمک سه درب ورودی به شبستان اصلی می رسد؛ البته باید گفت که سردر اصلی در زمان تعمیرات عمده برای مسجد طراحی نشده است.

فضای داخلی شبستان دارای یک ردیف ستون منفرد است و نظام مشخص هندسی برای استقرار ستون ها برای آن در نظر گرفته نشده است. رویکرد طراحی بنا و نیز جهت استقرار آن به نحوی است که صرفاً از ضلع قبله و ضلع ورودی برای نورگیری استفاده کرده اند و از اضلاع دیگر برای ایجاد

بنای مسجد به لحاظ قرار گرفتن روی مخزن یک آب انبار از ویژگی خاصی برخوردار است؛ این ویژگی نه تنها باعث تنظیم شرایط دمایی مسجد در فصول مختلف می شود، بلکه باعث ایجاد شرایطی برای در مواقع لرزش های دینامیکی و استاتیکی بر پیکره بنا می شود